

The Righteous Mind: Why Good People Are Divided by Politics and Religion
Jonathan Haidt. Penguin Books, 2013. 528 s. ISBN 978-0-141-03916-9

Jonathan Haidt har genom sina artiklar och böcker utmärkt sig som en av mest omdebatterade företrädarna för *experimentellt* eller *empiriskt informerade etiska* studier.¹ Under senare år har denna inriktning fått stor uppmärksamhet, vållat debatt och även givit upphov till vad som kallats en empirisk vändning inom etiken.² Haidt har utmärkt sig som en av de främsta företrädarna för genren. Beteckningarna tyder samtidigt på att det föreligger vissa skillnader mellan olika sätt att ta sig an uppgiften. *Experimentell etik* antyder att ett tillvägagångssätt, bestående av t.ex. upprepade försök, kan ligga till grund även för filosofiska undersökningar och slutsatser. Ett sådant sätt att beskriva förhållandet mellan empiri och etik utgår från att det finns en metodologisk kontinuitet mellan empiriska och etiska studier. *Empiriskt informerad etik* antyder i stället att ett innehåll, hämtat från forskning inom andra fält, kan ligga till grund för filosofiska undersökningar och slutsatser. Ett liknande sätt att beskriva förhållandet mellan empiri och etik utgår snarare från att det finns substantiell kontinuitet mellan empiriska och etiska studier.³ Det är emellertid svårt att dra någon strikt gräns mellan olika tillvägagångssätt eftersom det även förekommer att olika metoder kombineras inom ramen för samma studie. Kanske kommer det därför inte som någon överraskning att Haidt använder sig av båda dessa grepp för att skapa en moralpsykologisk modell som inte saknar filosofiska anspråk.

Jonathan Haidts bok *The Righteous Mind* består av tre olika delar, där var och en utrustats med en bärande metafor, vars betydelse utvecklas under fyra kapitel vardera. Detta är ett grepp som redan från början visar att detta inte är någon vanlig bok i etik. Vissa kapitelnamn känns igen från hans inflytelserika artiklar, publicerade från 2001 och framåt, men skiljer sig ofta i innehåll och struktur.

Den första delen försvarar idén om att våra moraliska omdömen i själva verket är emotionella eller intuitiva reaktioner på vad som sker i

¹Se Knobe (2004) samt Knobe och Nichols (2008) för en introduktion av *experimental philosophy*, jfr Doris (2002, s. 4) för motsvarande angående *empirically informed approaches*. Beträffande skillnaden mellan dessa olika sätt att närma sig etiska studier verkar det inte råda någon konsensus inom debatten. Levy (2009, s. 4ff, 2010, s. 197) gör en liknande poäng men verkar ändå använda sig av dessa två begrepp som i det närmaste synonyma. Prinz indelning (2008, s. 196ff) ligger dock mer i linje med resonemanget ovan.

²Se t.ex. Doris, 2002, s. 4 samt Levy, 2009, s. 3.

³Darwall, Gibbard och Railton (1997, s. 9ff) använder kontinuitet på ett liknande sätt.

vår omgivning, som sedan i efterhand kompletteras med rationella argument, för att motivera varför bedömningen är riktig. Haidt använder medvetet exempel som bryter mot kulturella tabun, utan att någon för den skull kommer till skada, för att illustrera sin poäng. Anledningen till att de flesta tar avstånd från en sexuell relation mellan vuxna syskon, som noggrant använder preventivmedel, är en rent känslomässig reaktion och alls inget rationellt beslut. Medvetandet är därför, med Haidts ord, att jämföra med en elefantryttare, vars egentliga uppgift är att tjäna elefanten. Majoriteten av våra bedömningar och beslut sker enligt Haidt automatiskt som en följd av hur vi reagerar emotionellt i olika situationer. I efterhand (*post hoc*) rekonstrueras sedan rationella skäl för bedömningen, som att det föreligger risk för de inblandade att komma till skada eller vikten av att behandla varandra rättvist, oftast formulerade utan hänsyn till sådant som talar mot den omedelbara reaktionen. Om ett sådant synsätt skulle visa sig riktigt kullkastar det naturligtvis både bilden av människan som rationell varelse men även en huvudlinje inom moralfilosofin.

Den andra delen försvarar idén om att moralen, trots allt, handlar om mycket mer än så. Det rättfärdiga sinnet, vilket fått ge namn åt boken, kan liknas vid en tunga, med olika typer av receptorer, som tillsammans kan ge upphov till en mångfald av olika smaksensationer. Haidt beskriver dem i termer av motsatspar; omsorg/skada, rättvisa/fusk, lojalitet/förräderi, auktoritet/subversivitet, helighet/degradering. Dessa antas ha vuxit fram och formats i ett samspel mellan naturligt urval och kulturella krafter vilket kan förklara att det förekommer likheter i grundläggande värderingar och olikheterna i hur de kommer till uttryck i olika delar av världen. Anledningen är helt enkelt att förmågan att anknyta känslomässigt till andra i ens närhet har gynnat chanserna till överlevnad biologiskt vilket sedan utvecklats historiskt i förhållande till hur den sociala gemenskapen varit organiserad. På så sätt försvarar Haidt vad som i grunden kan betecknas som en syntes mellan evolutionär moralpsykologi och antropologi. Resonemanget använder han sedan för att förklara t.ex. framgångarna för konservativa politiker som vädjar direkt till känslan till skillnad från liberalerna som talar till förnuftet vilket avspeglar sig i flera av de amerikanska valresultaten under de senaste årtiondena. Om vi får tro Haidt, skulle alltså förmågan att appellera till evolutionärt utvecklade psykologiska strukturer vara viktigare än att formulera förnuftiga partiprogram, ifall målet är att komma till makten i en av världens största demokratier.

Den tredje och sista delen försvarar idén om att moralen på samma gång binder samman och förblindar oss. Detta beror enligt Haidt bl.a. på ett slags mänsklig dubbelnatur, där evolutionen gjort individen benägen

att konkurrera med andra inom samma grupp, men även att ett liknande förhållande råder mellan den egna gruppen och andra grupper. Människan visar drag av både individualism och kollektivism eller i Haidts vokabulär; schimpans och bi, med betoning på det första. Religionens roll är, för Haidt, att bilda en gemenskap genom att vår tro ofta är rationaliseringar (*post hoc*) för att berättiga handlingar eller bekräfta vår grupptillhörighet. Den effekt detta får, enligt Haidt, är att samtidigt som den religiösa tron binder samman människor förblindar den på så sätt att den förhindrar oss från att tänka klart. I det ögonblick något blir heligt finns helt enkelt inget utrymme för ifrågasättande.

Författaren berättar att hans akademiska bana inleddes inom filosofin men gav upphov till fler frågor än svar och att han därför sökte sig vidare till moralpsykologi och antropologi. Inom båda fälten kunde frågorna besvaras, men på så väsensskilda sätt, att det vore som om företrädarna för disciplinerna talade olika språk. Haidt uttrycker behovet av en Rosettasten för att översätta det ena fältet till det andra och tvärtom. En sådan fann han också i en artikel av Richard Shweder som kritiskt behandlade den individuella västerländska utvecklingspsykologin, representerad av t.ex. Kohlberg och Turiel, i förhållande till det mer kollektivistiska tänkande han som antropolog mötte hos invånare på Indiens östkust. Kanske är det både besvikelsen på filosofin och idén om emotionella reaktioner som utgångspunkt för våra moraliska bedömningar som ligger till grund för valet av stil, med återkommande självbiografiska inslag, där författaren skildrar utvecklingen från en ung och lovande till en välkänd och inflytelserik akademiker. I stället för att ange rationella argument, vill författaren väcka läsarens sympatier, för att övertyga oss om vad han kallar den sociala intuitionsmodellens förträfflighet. Det är ett konsekvent utfört och ofta mycket underhållande projekt men lämnar ibland en del i övrigt att önska. För den som sedan tidigare är välbekant med filosofisk eller teologisk etik, torde förvånas över att t.ex. Kants respektive Benthams teorier avfärdas, utan relevanta argument, med anledning av att upphovsmännen troligtvis led av lindriga former av autism. Detta skulle, enligt Haidt, förklara varför bedömningar som sker i konkreta relationer mellan människor blir till abstrakta beräkningar (om vad som kan upphöjas till allmän lag eller leder till största möjliga lycka till de som berörs av en handling). Samtidigt riskerar resonemang av detta slag att bli till spekulativa kuriositeter, vilka även om de skulle visa sig stämma, inte är tillräckligt för att vederlägga någon av teorierna. Problemet Haidt själv pekar ut, med att kombinera moralpsykologi med etnologi, gäller i lika hög utsträckning när resultaten av dessa studier används för att utvärdera olika etiska teorier. Om företrädare för erfarenhetsbaserad vetenskap gör anspråk på att kunna bedöma olika filosofiska etiska teori-

bildningar, är en av förutsättningarna att båda parter har en gemensam terminologi. Risken är annars att inte bara läsaren utan även författaren står utan den Rosettasten som behövs för att på ett sakligt sätt kunna genomföra dessa bedömningar.

Om dessa experimentella eller empiriskt orienterade studier utöver att beskriva ett antal kognitiva strukturer även ska kunna fungera som stöd för eller kritik mot en etisk teoribildning kan de heller inte enbart utgöra en kartläggning av våra kognitiva processer. De måste även kunna bidra med ett underlag för att utvärdera olika typer av giltighetsanspråk. Detta förutsätter med andra ord att vetenskapliga rön kan ligga till grund för relevanta skäl för eller mot handlingar, etiska teorier eller religiösa övertygelser. En utgångspunkt är alltså att det råder kompabilitet mellan empiriska och etiska undersökningar och resultat som traditionellt betraktats som åtskilda fält vilket jag som läsare ännu inte är fullt övertygad om.

Ett skäl att ändå läsa boken är att om det t.ex. visade sig att människor vore psykologiskt oförmögna att handla i enlighet med normativa principer, dygder och värderingar skulle de riskera att helt förlora sin betydelse. Att utföra moralpsykologiska studier med hjälp av empiriska metoder, i syfte att klargöra vilka faktorer som påverkar vår förmåga att göra välgrundade bedömningar och handla i enighet med normer, kan utifrån ett sådant perspektiv vara en både angelägen och relevant uppgift. Det skulle nämligen även vara avgörande för vilka moraliska krav som är rimliga att ställa på oss själva och andra människor i omgivningen. Detta kan vara ett sätt att förstå vad som i bl.a. kantianska kretsar sammanfattats i devisen *bör* implicerar *kan*. En förutsättning för att det ska vara möjligt att berömma eller fördöma en handling är att personen som utfört den hade möjlighet att göra annorlunda. Oavsett om individen begränsats i sina överväganden eller handlingsalternativ av inre eller yttre faktorer är det viktigt att kunna ta fasta på möjligheten att, utifrån erfarenheter, utforska vilka av dessa som påverkar moraliska omdömen liksom på vilket sätt. Och just detta paketerar författaren inom pärmarna på en bok som både är synnerligen lättillgänglig och med stort underhållningsvärde.

NICLAS LINDSTRÖM